

СТЕПЕНИ НА ЕВФЕМИЗАЦИЯ/ДИСФЕМИЗАЦИЯ В МЕДИЙНАТА РЕЧ С ОГЛЕД НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КОРЕКТНОСТ¹

Андреана Ефтимова (София, България)

Същност и характеристики на евфемистичните номинации

При изясняването на природата на евфемистичните номинации би следвало да се постави проблемът за съществуването на неутрална реч, защото политически коректните номинации на вече съществуващи явления винаги се предлагат и осъществяват с претенцията за неутралност, а като следствие на това и за коректност по отношение на референта си. Политическата коректност е определена от Е. Андрюс като използване на обобщаващ или неутрален език (Андрюс 1996: 389–404). Защитниците на неутралния език го определят като сбор от безопасни езикови употреби, с които хората съзнателно етикетират различните, за да направят видима тяхната същност и да игнорират обществените стереотипи, които са избуявали върху пейоративните номинации и са ограничавали правата и свободите на дискриминираните общности.

Отдавна обаче в социолингвистичните изследвания е известно впечатляващото и дръзко в същото време заключение, че обичайното всекидневно използване на езика, дори най-неутралният неформален разговор предполагат реализирането на власт и следователно не са неутрални (Блакар 1987: 91). **Да се изразяваме неутрално се оказва невъзможно.** Ако приемем, че номинацията е предшествана от процес на категоризация, то трябва да имаме предвид, че всяка категоризация според Дж. Лейкф и М. Джонсън е начин да се опише обектът, като се изтъкнат едни негови свойства, други се омаловажат, а трети се скриват (Лейкф, Джонсън 1987: 150). Затова и номинациите

---

¹ Статията е написана вследствие на проучвания, осъществени в рамките на Проект по НИС „Политическата коректност като лингвистичен проблем“ (Договор № 011 от 09.04.2014 г.) с ръководител доц. д-р Андреана Ефтимова. Авторката благодари на НИС при СУ за оказаната подкрепа.

на един обект извеждат на показ различни негови характеристики, които човекът разпознава благодарение на опита и понятийната си система, на усещанията и целите си в конкретната ситуация и пр. Понятийните системи, опитът, усещанията, интересите, целите на хората се различават, а от това следва, че и езиковите номинации, които те избират ежедневно, ще са различни. Обратното, изборът на номинации влияе върху обществените нагласи, ценности, усещания и пр. И тук не става дума за стилов избор, а за това чии гледни точки и чии интереси лежат в основата на избора на определени изразни средства. Оказва се, че избирайки определен начин за изразяване, човек е принуден да заеме позиция и да осъществи социално взаимодействие. Тъй като всеки път общуващите са поставени в ситуация на избор от алтернативни езикови варианти, трябва да се отбележи, че тези варианти никога не са неутрални. При съпоставката им референтният компонент в значението им избледнява и преминава на заден план, докато асоциативните и емотивните компоненти излизат на преден план. Примерът на Р. Блакар, който ще използвам по-долу, е използван твърде често в съвременните изследвания върху проблемите на политическата коректност. Използването на различни думи за означаване на един и същ обект – *черен, чернилка, негър, чернокож, тъмнокож, цветнокож, афро-американец* и пр. – активизира различни чувства и отношения към описания обект („човек с тъмен цвят на кожата”), тъй като различните номинации акцентират върху различни характеристики на референта. Дори тези от думите, които изглеждат неутрални, не са такива, защото показват позицията на говорещия и желанието му да следва една привидно неутрална и толерантна линия на отношение към обозначаваания обект. Именно поради невъзможността за неутрално изразяване, понятието за политическа коректност в езиков план включва онези номинации, които се оценяват и са възприети като максимално приемливи за дадена езикова общност.

С проблема за неутралните и стилово маркираните употреби са свързани и дефинициите на трите термина: евфемизми, дисфемизми и ортофемизми. Ортофемизмите са директни или неутрални номинации, които нито са свръхлюбезни, уклончиви и благозвучни, нито са обидни, груби и безцеремонни (Нордквист 2015). Ортофемизмите са по-скоро официалните номинации с буквално значение и

неутрална употреба, докато евфемизмите и дисфемизмите се определят като по-разговорни и преносни употреби. Повечето от ортофемизмите, подобно на евфемизмите, са предпочитани като подходящи и желателни за употреба. Но някои от тях са общоприето или ситуационно неподходящи за публичното общуване и затова могат да се прехвърлят в групата на думите табу, състояща се предимно от дисфемизми (например *дебел, секс и др.*). Флукуалността на тези три типа номинации доказва тезата, че няма изобщо неутрални употреби. Всяка номинация отразява определена гледна точка към света и е стилово ограничена. Следователно необходимо е уточнението, че „все пак тези описания са проблематични, тъй като това, което ги определя, е мрежа от социални нагласи или конвенции, вариращи между диалектните групи и дори между индивидите от една и съща общност” (Keith Allan and Kate Burridge, *Forbidden Words*. Cambridge University Press, 2006, цит. по Норджквист 2015). Интерпретацията на тези номинации като позволени и допустими е зависима както от вербалния контекст, така и от културния и социалния контекст.

Ето защо следващият проблем, който трябва да се повдигне, е за ролята на контекста при определянето на политически коректното речево поведение. Всъщност интересът към политически коректното поведение (по-специално в сферата на номинациите) се съсредоточава върху това как езикът би следвало да се използва публично и в различни социално детерминирани контексти.

Широкият контекст, който изисква оценка на политическата, икономическата и културната ситуация, е изключително важен за формирането и разпространението на политически коректните номинации. Многобройните въпроси около политическата коректност показват динамичното взаимодействие на езиковите знаци с непрекъснато променящия се социален контекст. Нелингвистичният контекст включва расови, етнически, полови и други напрежения в нашия модерен свят, които са резултат от предразсъдъци, неравенство, потисничество и други форми на несправедливост в модерните общества. Това са сериозни проблеми, които се нуждаят от сериозни решения. Тук идва и въпросът дали езиковите промени, дали лексикалните субститути ще решат тези екстралингвистични проблеми или поне ще улеснят бъдещото им решение. Поддръжниците на политически коректното говорене смятат, че езикът на ПК е едно от решенията.

Тесният контекст – конкретната речева ситуация и дискурса – е полето за оценка на тежестта на отклоненията от политически коректното поведение. В неформален разговор например би могло общуващите да употребят етнонима *циганин*, но в публичния дискурс е препоръчително да се спази социалната конвенция и да се употреби етнонимът *ром*. Освен това в речевата общност може да се употреби политически некоректното название, но ако друг, непринадлежащ към съответната микрообщност, употреби същото название, тогава то има различна сила и носи обидни конотации. Е. Андрюс дава пример за това явление с афроамериканците, които се наричат помежду си с имена, които никога не биха използвали извън афроамериканската общност (Андрюс 1996: 398). Причината за това е, че промяната в конотативното значение на номинацията се определя от отношенията на говорещия и слушащия. Затова често в изследванията по тези въпроси се разсъждава за ролята на интенцията и мотивацията на говорещия/ слушащия в употребата на политически коректни номинации (вж. по-подробно Андрюс 1996: 400–401). Само благодарение на интерпретанта (говорещ/слушащ) политически коректното езиково поведение може да се осъществи и наложи.

От друга страна, трябва да разгледаме и влиянието на медийния контекст върху политически коректните номинации. Употребата на политически коректно название в сензационната преса например може да „снее“ неговата неутралност и да насочи към търсене на иронични или други конотативни значения (например архаизмът „пазва“, отнесен към женския бюст и в контекста на информация за силиконови подобрения на гърдите на известна личност, е натоварен с иронично значение).

Политическата коректност и медийната среда

Политическата коректност (ПК)² е добило широка популярност и влияние явление, чието начало е през 80-те години на миналия век и чиято първоначална цел е създаването на речеви кодове, за да се

---

² Използвам утвърденото терминологично словосъчетание „политическа коректност“ за означаване на явлението, въпреки уместната забележка на проф. д.ф.н. Ивелина Савова, направена в лична дискусия с мен след конференцията, че терминологичното словосъчетание „социална коректност“ може би би било по-точно.

ограничи речта на омразата в университетите в Мичиган и Уисконсин, както и за да се увеличи ролята на малцинствата в историята и в културата. Своего разпространение движението получава заради хората, които се стремят да избягват думи, изрази или поведение, което би нанесло обида на което и да е малцинствено обединение. По този начин политически коректният „новоговор” се превръща в сбор от неписани правила за общества, които толерират културните, расовите, идеологическите, религиозните различия и алтернативните начини на живот. Политическата коректност представлява своего рода езикови реформи, които настояват на добрите маниери и учтивата реч (чрез използване на ортофемизми и евфемизми), за да се избегне обидното вербално и невербално поведение. **Част от езиковите средства на политически коректното говорене са евфемизмите и ортофемизмите, но не всички евфемизми и ортофемизми са политически коректни.** Целта на политически коректния език е да преобърне неосъзнатите предубеждения на хората в осъзнато внимание към езика, в информиран избор на наименования и в мисъл за това доколко обидна може да бъде речта им за различните хора. И тъй като идеологията на политическата коректност приема, че езикът, който използваме, влияе върху начина, по който възприемаме света, то коректната реч помага за формирането на едно по-толерантно общество към различните във всяко едно отношение. „Трансформацията на социалната и политическата реалност може да се постигне чрез езика, който използваме” (Лин 2014). Обратното, липсата на политически коректно говорене инспирира нетърпимост към различния и изостряне на взаимоотношенията между социалните групи или личностите в дадено общество. „В същото време – отбелязва Ван Дайк – взаимодействието между дискурсивните и социалните структури е не просто корелационно или каузативно взаимодействие. По-скоро би следвало да се говори за много сложен социокогнитивен процес, включващ например ментални модели и други когнитивни репрезентации, възникващи в съзнанието на участниците” (Ван Дайк 2013: 23).

Именно езикът на омразата е проблем в публичното говорене и в медийната среда в някои страни на Балканите, а сред тях е и България (Новосад 2014). Изследването на А. Новосад показва абсолютната нечувствителност на медиите и обществото ни към езика

на омразата, както и липсата на реално действаща нормативна и етична база за санкциониране на подобно публично говорене. Показва и липсата на промислена редакционна политика за ограничаване на речта на омразата и за въвеждане на правила за езикова коректност, каквито действат в много европейски медии. Очевидно е, че в България езикът на политическата коректност в медиите не е на дневен ред. Отделни казуси се дискутират (например употребата във в. „7 дни спорт” на квалификацията „чернилки” по отношение на двама футболисти от африкански произход в български отбори). Резултатите от тези дискусии не водят до промени в законови текстове или в етичните журналистически кодекси. Понятието за политическа коректност и реалните му езикови измерения не са достатъчно проучени у нас нито в научни изследвания, нито в медийната практика. Спорадично се появяват публицистични статии и интервюта върху проблемите на политически коректния език, но това съвсем не е достатъчно, за да се открият причините, поради които това езиково явление не пуска корените си у нас.

Още един проблем, който е свързан с динамиката на явлението ПК, е за механизмите за създаване и утвърждаване на политически коректните номинации. Очевидно е, че политически коректните номинации идват, за да сменят неприемливите за определени обществени групи думи и изрази, които могат да нанесат вреди и да предизвикат обществени конфликти.

Предпоставките за възникването на нови думи и изрази могат да са икономически или политически промени, престижни съображения, конфликти на интереси, опасения от дискриминиране и пр. „Както виждаме, езикът повече или по-малко явно отразява структурата на социално-политическата власт в дадено общество и неизбежно приема нечия гледна точка, т.е. заема нечия страна” (Лейкф, Джонсън 1987: 99). Ето защо новите названия променят акцента към обозначаваните явления – например *боклукчията* става *санитарен служител* или *хигиенист* (акцентът се измества към благородната грижа за обществената хигиена), *капиталистът* се заменя с *работодател* (акцентът се измества върху милосърдния предприемач, който дава на хората средства за съществуване) и др. Новите означения съдържат в себе си определена гледна точка и определено разбиране за социалното устройство. Чия гледна точка отразяват

те? Тази на речевата общност. Най-сложният въпрос в съвременната социолингвистика е да се даде еднозначно и широко възприето определение на термина *речева общност*. Понятието „се отнася към група от хора, които използват общ език по специфичен начин. Това споделяне на общ език, независимо дали може или не може да се осъществява на ограничено пространство, зависи от това как типовете говорещи, които се идентифицират с общността, са групирани” (Андрюс 1996: 397). На макрониво (не)използващите политически коректни номинации са част от една по-голяма речева общност (напр. англоговорещите, живеещи в Америка), която има общ език. В тази общност има групирани според диалектните и субдиалектните формации по-малки речеви общности. На микрониво речевата общност е група от хора, които се идентифицират помежду си и смятат себе си за представители на тази група. Параметрите, около които се формира една микроречева общност, могат да са възраст, пол, етническа принадлежност, социално и икономическо положение, образование, сексуални предпочитания и др. Всеки опит да се дефинира микрообщността чрез политически коректните номинации е безполезен, въпреки че нарастващата диференциация в обществата кара много групи да се опитват енергично да налагат разграничителни граници между себе си и останалите групи чрез езика. Затова те създават и настояват за употреба на политически коректни номинации.

Кой и как обаче вкарва новите думи и изрази в публично обращение? Е. Бенвенист разглежда езика като човешка практика, в която интересни са езиковите употреби от групите и класите и „различията, произлизащи от това в общоупотребимия език”. Той нарича това явление „присвояване на общия за всички апарат за означаване от групите или класите. Всяка обществена класа присвоява думи с общо значение, придава им специфична референция и така ги приспособява към своята сфера на интереси, като често ги поставя в основата на нова деривация. На свой ред думите, натоварени с нова стойност, навлизат в общоупотребимия език, където въвеждат лексикални разграничения” (Бенвенист 1993: 102). Очевидно е, че социалните групи, чийто интерес обслужват новосъздадените номинации, трябва да имат властови ресурси и позиции. Ето как обяснява механизма за налагане на определени гледни точки Т. ван Дайк (Ван Дайк 2013). Социалната власт на групата (класата, организацията) се разбира

като достъп до материалните (капитали или земя) и/или символичните (знанието, образованието, славата) ресурси или физическата сила. Много от формите на съвременната власт представляват символична власт, която се изразява в привилегирован достъп до публичния дискурс³ и комуникации и контрол над тях. Така става възможно определени обществени групи да налагат ментални модели и да контролират обществените събития, знанията, мненията по различни проблеми, идеологиите, ценностите, „които организират и управляват социалните представи на аудиторията” (Ван Дайк 2013: 33). Злоупотребата с тази власт се определя като „нарушаване на фундаменталните норми и ценности в интерес на тези, у които е властта, и против интересите на други хора” (Ван Дайк 2013: 37). Групите, които реализират тази символична власт, се обозначават като символични елити, които осъществяват своята власт чрез идеологическата ѝ обосновка⁴. Благодарение на идеологията социалната реалност се (ре)конструира на базата на групови интереси. А дискурсът и комуникацията играят централна роля във формирането на идеологията. Изследователите на медиадискурса подчертават, че журналистите се стремят да възпроизведат доминиращите идеологии на елитите (Ван Дайк 2013: 77). Затова чрез критическия анализ на медиите може да се проследи кой има достъп до публичния дискурс и комуникации, като се анализират начините за контрол над медийния дискурс: планиране, организация и контрол на комуникативните събития, контролът над аудиторията и пр.

Достъпът на малцинствените общности до медиите и публичния дискурс е най-важното условие за признанието на тяхното положение и на техните предложения. Техният глас може да се чуе, въпреки доминирането на социалните елити, някои от които се опитват да

---

³ Под дискурс Т. ван Дайк разбира „само специфичното комуникативно събитие – писмената или устната форма на взаимодействие или използване на езика в частност” (Ван Дайк 2013: 131).

⁴ Идеологията е дефинирана като „форма на социално знание, споделяно от членове на групите, класите или други социални формации” или като „комплексна когнитивна система, контролираща формирането, трансформирането и прилагането на други социални знания, такива като мненията и оценките, а също и като социалните репрезентации, включително и социалните предубеждения” (Ван Дайк 2013: 54).

затвърдят предразсъдъците и ксенофобията. В този смисъл както политически коректният език, така и политически некоректният език са начини хората да заявят принадлежността си към определен тип мислене, интереси, цели на определени социални групи. Любопитно би било в условия на демокрация да се изследва дали и доколко отделният човек и отделната обществена група имат равни възможности за приемане на техните предложения за езикови обозначения. Понякога предложенията за политически коректни номинации се дават от малки, но гласовити малцинства. Ние се намираме в микрообщности, които се разпадат на още по-малки и по-малки общности. Те се нуждаят от езикова идентификация, от запазване на собственото си лице, от отхвърляне на диктата на макрообщността. Затова в някои държави разцъфтява езикът на ПК. Употребата на политически коректни думи и изрази е реакция и очаквано решение за реинкорпориране в обществото на хора, които са били нарастващо алиенирани, като тази неравнопоставеност се задълбочава.

Най-сигурните разпространители на политически коректни думи и изрази са средствата за масова комуникация, които участват в публичния дебат и определят правилата на публичния дискурс по важни теми. Ето защо използването на определени езикови средства в медиите влияе върху обществената атмосфера. Силните емоционални реакции към присъствието на езика на политическата коректност в медиите водят до недооценяване и дори игнориране на езиковите въпроси, които повдига това явление. Въпреки че се оценява мощното въздействие на медиите във формирането и разпространяването на „коректния новоговор”, има случаи, които показват колко трудно е да се контролират и управляват езиковите употреби в демократичните общества. За да се направят заключения за актуалното положение на ПК в съвременните езици, е необходимо да се проучат задълбочено рецепцията и употребата на политически коректните номинации сред достатъчен брой общности – дали се приемат позитивно, негативно или не се употребяват.

Степени на евфемизация/ дисфемизация на медийната реч (изследване)

От степента на евфемизация на медийната реч може да се оцени участието на медията в разрешаването на социалните напрежения.

Критериите за различия на степента на евфемизация/ дисфемизация на медийната реч са следните:

► По критерия устна – писмена реч формулирам следната хипотеза: в устните текстове се спазва по-строго изискването за употреба на политически коректни номинации заради директната комуникация с малцинствени общности и заради функционирането на регулаторен орган като СЕМ, който да следи за спазването на етични и законови положения в електронните медии.

► По критерия качествена – таблоидна преса формулирам следната хипотеза: в таблоидната преса употребата на евфемизми намалява за сметка на повишения интерес към дисфемизмите. Причините: (1) сваляне на цензурата в обществата, които са били под тоталитарен режим, която води до промяна в разбирането на хората какво е допустимо в публичната реч (Вепрева, Мустайоки 2006: 141). Системата от тематични забрани се разрушава. Степента на експресивност, но и на агресивност в медиите се повишава във връзка с процеса на детабуизация. Детабуизацията води до засилване на употребата на думи табу и дисфемизми най-вече в таблоидната преса, в която традиционно забранени теми се хиперрепрезентират – смърт, тежки болести, възраст, интимен живот и пр. (2) В България се отбелязва повсеместна таблоидизация на медиите, а това води до тенденцията да не се спазва политическата коректност в речта им.

► Обект на анализа в настоящото проучване са медийни текстове от най-продаваните български таблоиди – в. „Уикенд“ и в. „Монитор“- и най-актуалните и гледаните телевизионни таблоиди – „Голямата уста“, НТВ, водещ: Венета Райкова и „На светло с Люба Кулезич“, TV7, водещ: Люба Кулезич.

Тематична типология на евфемизмите/дисфемизмите като част от политически (не)коректния език

Според това кои наименования заместват, евфемизмите се делят на **различни по брой семантични категории**. В Речника на евфемизмите на английски език има тематичен индекс на евфемизмите, т.е. изброяват се основните области, в които се използват евфемизми: в рекламата, медицината, политиката, психологията, образованието, полицията, бизнеса, военното дело, религията, както и за обозначаване на възраст, алкохол, раждане, части на тялото, телесни

процеси, класи, лъжи, престъпления, смърт, недъзи, наркотици, над-нормено тегло, пол, психични болести, псувни, пари, раси, сексуални предпочитания и поведение, белъо, насилие (вж. Норман 2013: 2). Откроява се и групата на евфемизмите, засягащи външния вид: нисък – „вертикално предизвикан” (vertically challenged), дебел – „метаболично предизвикан” (metabolically challenged), глупост – „умствена недостатъчност” (clue deficient), идиот, глупак, слабоумен – „човек с ментално изоставане” (mentally retarded). Основните, около които се поддържа постоянен обществен дебат, са и най-честите теми, по които медийните текстове би трябвало да спазват политически коректно говорене. От многобройните тематични области избирам да представя най-честотните в таблоидната преса.

Евфемизми/ дисфемизми за професии и институции

Като необходимост да се запази социалния авторитет и самочувствие на всички работещи, възникват евфемизми за професиите, които имат нисък социален статут (в Америка – *хигиенист* *вм. чистач*, *санитарен инженер* *вм. боклукчия*, *технолог на месото* *вм. коляч*, *коафьор* *или стилист* *вм. фризьор* и др.).

В българските таблоиди често се употребяват считани за неприемливи номинации за професии, както и дисфемизми, които усилват обидните конотации. Например *чистачките*, *чистачка*, *прислужник*, *придворният шут*.

Не липсват обаче и опити за повдигане на авторитета на съмнителни занимания като ясновидството например. Затова и често срещани номинации са *специалистка по духовни науки* („Изпращането на положителна енергия е вредно”, „Уикенд”, 15-21.02.2014, с. 103); *контактъорката с отвъдното* („Генка Шикерова на война с врачката на Би Ти Ви”, „Уикенд”, 19-25.04.2014, с. 30–31). Евфемизират се и наименованията на пазачите и сексолозите – *гардове*, *охранители*, *телохранители* („Маджо одруса с глоби гардовете си”, „Уикенд”, 22-28.02.2014, с. 18); *специалистка по всякакви интимни въпроси* („Кобилкина стартира секс туризъм”, „Уикенд”, 22-28.02.2014, с. 28).

Евфемизми/ дисфемизми за болести

В Америка евфемизмите за болести са широко разпространени – напр. *продължително заболяване* *вм. рак*, *социално заболяване*

вм. СПИН или сифилис, проблеми с дробовете в. туберкулоза и др. В тази група влизат наименованията за различни недъзи и психични отклонения – *хора със слухови затруднения или слухово повредени (hearing impaired) в. глухи хора, хора със зрителни затруднения или визуално повредени (visually impaired) в. слепи хора, хора в неравностойно положение в. инвалиди, хора с ментални или психически затруднения в. луди хора* и др.

В българските таблоиди все още назоваването на болестта се смята за възможна неутрална номинация. Например – *лимфом, рак („Ламбо пребори рака”, „Уикенд”, 8-14.03.2014, с. 10), аутизъм („Музикотерапията помага на хора със зависимости, аутизъм и синдром на Даун”, „168 часа”, 21-27.03.2014, с. 46–47)*. Не липсват и евфемизми за болести – *пациенти с алкохолна зависимост, клиенти, страдащи от алкохолна зависимост, възрастни хора с деменция, хора с психични увреждания, деца със специални образователни потребности; прекомерна злоупотреба с алкохола; навикът да беседва с чашиката, вкарва спирт в кръвта си*.

Герои от сензационната преса често са квалифицирани с номинации за болестно състояние, носещи негативни конотации – *луд („Този луд ли е?”, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 13); лудия („Стига с този Калин Терзийски”, „Галерия”, 16-23.04.2014, с. 19); психичноболна („Деси от Пелово насиллил 1500 жени”, автор: Моника Борисова, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 43); закоравяла алкохоличка („Роси Новева снимала порно със Зографски”, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 31) – или обидни конотации (дисфемизми) – *изкуфея („Великата Стоянка Мутафова: Големият ми страх е да не изкуфея”, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 32); изперка („Цветелина Грахич изперка”, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 10); психар, психясала („Бирмата пребива Преслава”, „Уикенд”, 22 -28.02.2014, с. 4); по-шантава („Плевнелиев отново парясан”, „Уикенд”, 22-28.02.2014, с. 13); истеряса („Паси поиска ядрени бомби в България”, „Галерия”, 16-23.04.2014, с. 20); изкука („Шер напълно изкука”, „Уикенд”, 19-25.02.2014, с. 100)*. Дисфемизмите за болест, реферирани към здрави хора, са част от обидния дискурс на българските таблоиди, чрез който се дискредитира публичният образ на определени личности.*

Евфемизми/ дисфемизми за семейни отношения и сексуално поведение

Номинациите в тази област са най-често използваните в таблойдната преса, чиято основна отличителна особеност е да се занимава с личния живот на публичните личности. В американската преса се стига до случаи на политическата коректност, които стават повод за смях, напр. *вагино-американец (Vagino-American) в. американска жена, фало-американец (Phallo-American) в. американски мъж*⁵ и др. Хипотезата ми беше, че в българската таблойдна преса евфемистичните названия, описващи семейни и сексуални отношения, ще са малко, но тя не се потвърди. Регистрирах многобройни примери с евфемистични названия в тези случаи:

– за семеен статус – *разтрогна брака им, съдът да ги разкачи като семейство („Деси Зидарова вече разведена”, „Уикенд”, 19-25.04.2014, с. 10);*

– за сексуални отношения – *афера („Цветанов спипан гол в кабинета си”, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 8); скандални архиви (вм. порно), интимна колекция (вм. порно), консумирали плътски любовта си, отдавал се на палави занимания („Роси Новева снимала порно със Зографски”, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 31); отдавала си е най-милото, палува с актуалния си любовник („Деси Зидарова избяга в Мексико с любовник”, „Уикенд”, 15-21.02.2014, с. 12); ухажор (вм. любовник) („Деси Зидарова хариза децата на баща им”, „Уикенд”, 22 -28.02.2014, с. 15); (не) вдигал самолета, мъжествеността му не е на ниво, усетил „засечка”, половата (не)моц („Колин Фарел импотентен”, „Уикенд”, 22 -28.02.2014, с. 98–99); забезжките ѝ („Деси Зидарова вече разведена”, „Уикенд”, 19-25.04.2014, с. 10); сексуална афера, „специален масаж”, фелацио („Елтън Джон спал с българин?”, „Уикенд”, 8-14.03.2014, с. 101); проблеми от интимно естество („Чакал го меден месец в Бразилия”, „168 часа”, 21-27.03.2014, с. 4–5); прави компания („Кучкова вдигна тарифата на 2 бона”, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 9); мераклия по тънката част (вм. женкар) („Роси Новева снимала порно със Зографски”, „Уикенд”, 8-14.02.2014, с. 31).*

---

⁵ Последните три примера са използвани във вестника на метротото в Остин, Тексас, от 1993 г. и са регистрирани от Пули 1994: 272.

Оценката на тези номинации като евфемистични е колеблива, доколкото сензационната преса се възползва от противоречивите нагласи на различни групи в обществото към различни думи и изрази. Посланията в таблоидите са двусмислени и оценката за езиковите факти в тях зависи както от контекста, така и от нагласите и социалния статус на читателите.

Дисфемизмите са статистически по-голямата група в таблоидната преса. Ето примерите: *чукане* („*Колин Фарел импотентен*”, „*Уикенд*”, 22-28.02.2014, с. 98–99); *натопорчи* („*Мики Рурк го натопорчи*”, „*Уикенд*”, 22-28.02.2014, с. 99); *курви, селски проститутки, бардак* („*Братя Галеви държат курви в селски бардак*”, „*Уикенд*”, 8-14.03.2014, с. 18–19); *гей (?)*, *педал, педераст; шунда* („*Голямата уста*“).

Най-големият проблем обаче за политически коректното говорене е обозначаването на различните в сексуалното си поведение хора. В България политически коректно е наименованието „хомосексуални хора”. В таблоидите преобладават ортофемизми, например отпадащите от политически коректните номинации термини *гей, гейове* и *лесбийска, лесбийка, лесбийство*, както и дисфемизмите *педераст, педал*. Тенденцията е тези думи все повече да не се оценяват като политически коректни номинации.

Евфемизми за криминално поведение

Освен сексуалното съдържание, таблоидите имат още една важна тема – криминалните събития. Колкото по-кърваво е описано едно престъпление, толкова по-интересно е за аудиторията на таблоидите. Ето защо текстовете по тази тема изобилстват от дисфемизми – *гвалорези, ордата му от мутри, мутри, извратеняк, изрода, гаври сексуално*.

Любопитното е, че при много от дисфемизмите ту се спазва политическата коректност при обозначаването на етническата принадлежност – *ромски бандит* *вм. цигански бандит*, ту неспазването ѝ – *мургавия мафиот*, което е своего рода евфемизъм на определеното *черен*

Евфемизмите за означаване на престъпни деяния също присъстват в тези текстове – *подземен свят, сексуални посегателства, малко особен интерес към хлапетата, (тя била) синоним на боксова круша, упражнил силата на юмука си, ще ѝ посегне*.

Евфемизми за етнически групи

Евфемизмите за етническите групи са политически коректните номинации, които обществените медии трябва да спазват, но таблоидите си позволяват да употребяват с променлива динамика – *чернокож, чернокожи, афроамериканци, роми*.

Сред дисфемизмите за етнически групи са вече отпадащите от политическата коректност номинации – *цигани* вм. *роми*, *негри* вм. *афроамериканци* или *чернокожи* и др., както и жаргонни думи и изрази, целящи да изразят негативно или иронично отношение към определени общности – *мангасарин*. Т. ван Дайк обобщава, че „няма нищо удивително в това, че средствата за масова комуникация и особено булевардните издания представляват сами по себе си по-скоро част от проблема за расизма, отколкото част от неговото решение” (Ван Дейк 2013: 143).

В българското общество няма етични стандарти или обществено съзнание за необходимостта от употреба на политически коректни номинации по отношение на етническите общности.

Евфемизми за части на тялото и външен вид

Евфемизмите за частите на тялото и външния вид са най-устойчивите и са свързани с табуизираните понятия, чиито номинации трябва да се избягват и да се заменят с по-приятни и публично приемливи. Ето някои евфемизми в един български таблоид – *бюст, скромната ѝ пазва, телесните аромати, интимностите си, гърдите, мъжествеността му (вм. пенис), атрибутът, детеродният орган, най-интимните области, срамотиите, голотиите, най-милото си, наднормено тегло, пухкавелкото, вейка, ремонти по себе си, напредналата възраст*;

Дисфемизмите за частите на тялото и за външния вид се редуват с евфемистични употреби и това е част от манипулативната стратегия на таблоидите. Тяхната цел е текстовете да провокират невъзможност да се определи с точност отношението към публичната личност в материала. Примерите са многобройни – *задник, цици, бомби, лисичите си муцунки, задник, шунда, ошишкала, шишкото, дебела, развяваше мощен шкембак; сдухан, зле гримиран травестит, баба (за жена – „Голямата уста“)* и др.

Политически евфемизми

Често правителствените пиар служби използват евфемизмите, за да маскират фактите и за да ги направят по-приемливи за обществеността (напр. *студентски вълнения* вм. *студентска стачка*, *полицейска акция* и *военни действия* вм. *агресия*, *клане*) (вж. по-подробно статията на Ефтимова 2014).

Тези тематични области не изчерпват употребите на евфемизми и дисфемизми в медийната реч. Тяхното очертаване обаче поставя началото на осмислянето на ролята на евфемистичните номинации в по-сложни социални процеси и в частност в едно явление, което засяга езиковото поведение на всеки един от нас – политическата коректност.

Заключение

1. Хипотезата за намалената употреба на евфемизмите в таблоидните медии заради детабуизацията в посттоталитарните общества не се потвърди. Текстовете в таблоидната преса изобилстват както от евфемистични, така и от дисфемистични номинации.

А) Балансът между употребата на евфемизми и дисфемизми е внимателно поддържан, за да се задържи аудиторията, като се удовлетворят възможно най-голям брой предрасъдъци, стереотипи, културни нива.

Б) Балансът между евфемизми и дисфемизми е нужен и за постигане на стилистичен ефект. Ако няма спазване на обществено приемливото говорене, няма да се открият дисфемистичните употреби и няма да се постигне въздействието, което се търси чрез тях (ирония, негативно отношение и пр.).

2. Присъствието на евфемистични/ дисфемистични употреби в устни текстове на електронните медии се отличава от печатните със значително по-малкото количество табуирани названия и дисфемистични употреби заради забраната на употреба на нецензурни думи в ефир.

3. Много от номинациите в таблоидната преса не могат да се определят категорично като евфемизми или дисфемизми. Причината е контекстът, който влияе върху оценката, както и референтът, към който се отнася думата или изразът. Понякога евфемистичните, политически коректните номинации са обидни заради контекста, в който се употребяват.

4. Таблоидните медии осигуряват публичност на силните социални групи. Те поддържат интересите на социалните елити, притежаващи властови ресурси. Ето защо езикът на политическата коректност не е предпочитан, тъй като той изразява гледната точка на малцинствени общности.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андрюс 1996: Andrews, Edna. Cultural Sensitivity and Political Correctness: The Linguistic Problem of Naming // American Speech, Vol. 71, No. 4 (Winter, 1996), pp. 389–404.

Бенвенист 1993: Бенвенист, Емил. Езикът и човекът. София: Наука и изкуство, 1993.

Блакар 1987: Блакар, Ролф Микел. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирические исследования языка и его использования в социальном контексте). // Язык и моделирование социального взаимодействия. Москва: Прогресс, 1987, с. 88–125.

Ван Дайк 2013: Дейк, Тен ван. Диркурс и власт. Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Москва: Книжный дом „ЛИБРОКОМ“, 2013.

Вепрева, Мустайоки 2006: Вепрева, И. Т., А.Мустайоки. Детабуизация в современном русском языке и тревожная лексика. // Язык вражды и язык согласия в социокультурном контексте современности, Отв.ред. И. Т. Вепрева, Н. А. Купина, О. А. Михайлова, Труды Уральского МИОНа Вып. 20, Екатеринбург: Изд-во Урал.ун-та, 2006, с. 141–150.

Ефтимова 2014: Ефтимова, Андреана. Doublespeak: политическа коректност или език на лъжата в политическия дискурс (анализ на медийните му прояви) //Електронно списание LiterNet, 08.08.2014, № 8 (177). Available from: <http://litenet.bg/publish9/aefimova/doublespeak.htm>

Лейкъф, Джонсън 1987: Лакоф, Джордж, Марк Джонсон. Метафоры, которыми мы живем // Язык и моделирование социального взаимодействия. Москва: Прогресс, 1987, с. 126–170.

Лин 2014: LIN, Hsien-Chuan. A Study of the Use of Politically Correct Language on the Campus of A U. S. Midwestern University // <http://ir.fy.edu.tw/ir/bitstream/987654321/1746/1/A%20Study%20of%20the%20Use%20of%20Politically%20Correct%20Language%20in%20the%20Campus%20of%20One%20U.S.%20Midwestern%20university%201.pdf> (21.02.2014).

Новосад 2014: Новосад, Анджей. Медийната политика на Балканите. // Newmedia21.eu. Медиите на XXI век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика, 05.02.2014.

<<http://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/medijnata-politika-na-balkanite/>> (20.02.2014).

Нордквист 2015: Nordquist, Richard. Orthophemism // <http://grammar.about.com/od/mo/g/orthophemisterm.htm> (12.01.2015)

Норман 2013: Norman, Fernas. A Comparative Study of Euphemism and Dysphemism in English and Arabic with Special Reference to Political Discourse. // <http://farnasfaisal.wordpress.com/2013/04/29/a-comparative-study-of-euphemism-and-dysphemism-in-english-and-arabic-with-special-reference-to-political-discourse/> (29.04.2013).

LEVELS OF EUPHEMISMS/ DISPHEMISMS AND POLITICAL CORRECTNESS IN MEDIA SPEECH IN BULGARIA

Andreana Eftimova (Sofia, Bulgaria)

The paper puts a few questions on existing of neutral nominations, the role of context and mechanisms of creation and occurrence of political correct nominations. It examines semantic classifications of euphemisms/ dysphemisms according to different semantic categories in media speech.